

scheepsbouwers op de hoogte te brengen van (mogelijk nieuwe) technieken, die hun Engelse en Nederlandse collega's toepasten bij de bouw van oorlogsschepen. Wat Nederland betreft meldt Ollivier een paar opmerkelijke zaken. In Veere werden schepen tijdens de afbouw tegen weersinvloeden beschermd met een pannendak. Tot zijn niet geringe verbazing ziet Ollivier, dat de mastvoeten van driedekkers met blokken hout en een zware schroef verschuifbaar op het zaathout worden vastgemaakt, waardoor de valing van de mast bij het trimmen een variabele factor kan worden. Oprecht verbijsterd is de Franse scheepsbouwer over het feit, dat zijn Nederlandse collega's zoveel werk laten uitvoeren op basis van schattingen op het oog.

Roberts' fraai en op groot formaat uitgevoerde boek biedt de lezer de complete Franse tekst van Ollivier's rapport (235-334), voorafgegaan dooreen voortreffelijke vertaling in het Engels (43-229). In zijn inleiding (1-40) besteedt de auteur in kort bestek aandacht aan de politiek-militaire situatie in West-Europa in de eerste helft van de achttiende eeuw, aan de carrière van Ollivier (de door hem *en* tijdgenoten veelbelovend genoemde scheepsbouwer stierf in 1746, pas 45 jaar oud, aan tuberculose) (12-23), en aan de wijze waarop Ollivier elders opgedane ideeën in de door hem na 1737 gebouwde schepen verwerkte. Het boek besluit met een opgave van de samenstelling van de oorlogsvloot van de Republiek in 1737, een goed gestructureerde literatuurlijst en een bladzijden lange reeks scheepsbouwkundige termen, die voorbeeldig uitvoerig worden verklaard. Voor geïnteresseerden in de geschiedenis van de achttiende-eeuwse Westeuropese scheepsbouw is dit boek de dure aanschaf zeker waard.

L. M. Akveld

I. J. A. Nijenhuis, *Een joodse philosophe. Isaac de Pinto (1717-1787) en de ontwikkeling van de politieke economie in de Europese Verlichting* (Dissertatie Groningen 1992, NEHA-series III, xviii; Amsterdam: NEHA, 1992, 208 blz., f49,50, ISBN 90 71617 58 0).

Een grote staatsschuld is voor een land geen nadeel maar een voordeel dankzij de effectenhandel. De mogelijkheid om effecten te kopen en te verkopen verbetert de geldcirculatie. Dat bevordert de handel en daarmee de welvaart. De staat dient alleen wel stipt aan rente- en aflossingsverplichtingen te voldoen. De belastingopbrengst moet bij nieuwe leningen dus groeien, hetzij dooreen verzwaring van bestaande of de invoering van nieuwe belastingen, hetzij door een groei van de welvaart of de bevolking. Daarnaast is een gunstige betalingsbalans vereist: voldoende afzet van manufacturen naar Amerika, en geen grotere afvloeiing van goud en zilver naar Azië dan er uit Amerika binnenkomt. Aldus kort samengevat het *Traité de la circulation et du crédit*, geschreven in 1761 en voor het eerst gedrukt in 1771.

Het zal weinig verbazing wekken dat een boek met een dergelijke these in Europa in de achttiende eeuw de aandacht trok. Door de grote internationale oorlogen was in veel landen de staatsschuld fors toegenomen, wat algemeen als een zorgwekkend fenomeen werd beschouwd. Bovendien was de effectenhandel, zeker na de financiële crises van de jaren twintig, bij velen zowel in zedelijk als in economisch opzicht in een kwade reuk komen te staan. Het boek werd dan ook al in 1772 herdrukt, in 1774 in het Engels vertaald in 1777 in het Duits.

De auteur ervan was de in Amsterdam geboren sefardische jood Isaac de Pinto, grootaandeelhouder van de VOC en de WIC, die vóór zijn faillissement in 1761 deel had uitgemaakt van de Amsterdamse *haute-finance*, en bij het herstel van het stadhouderschap in 1747 nauwe relaties had weten aan te knopen met Willem IV. De Pinto is behalve door dit *Traité*, en door zijn geschriften over onder meer de 'weelde' en de 'handelsnijld', ook bekend geworden als weldoener van de Israelisch-Portugese gemeente in Amsterdam en door zijn verdedigingsge-

schrift voor de joden tegen Voltaire. In het hier te bespreken proefschrift van Ida Nijenhuis staat echter de betekenis van zijn politiek-economische werk centraal. In haar eerste hoofdstuk zijn overigens wel daarnaast — dankzij intensief en gedetailleerd archiefonderzoek in binnen- en buitenland — meer biografische gegevens over hem te vinden dan in het oude proefschrift van J. S. Wijler over De Pinto uit 1923.

De schrijfster wil, blijkens de inleiding, met haar boek aantonen dat het economisch denken in de Nederlanden een actieve rol heeft gespeeld in de internationale ontwikkeling van de politieke economie in deze tijd. Een in Parijs geschreven tractaat, dat primair tot doel had de Franse regering de voordelen uiteen te zetten van het Engelse staatsschuldstelsel, en dat in de Franse taal werd geschreven en nooit in het Nederlands werd vertaald, is daarvoor natuurlijk eigenlijk niet zo'n heel sterk bewijs. De schrijfster benadrukt bovendien zelf dat De Pinto zich primair als een bewoner van de internationale 'Republiek der Letteren' beschouwde en dat zijn ideeën in Nederland geen weerklank vonden, noch ten tijde van Willem IV, die hij enkele vroege essays over financieel beleid cadeau had gedaan, noch in het werk van andere Nederlandse economische auteurs in deze jaren (121).

Het interessante van haar studie is niettemin, dat ze als uitvloeisel van haar these De Pinto's werk, veel meer dan Wijler dat deed, in de context plaatst van het toenmalige 'verlichte' politiek-economische debat. Centraal daarin stond de betekenis van de landbouw versus de handel — c. q. van grond versus geld — voor de welvaart van een land in samenhang met de politieke implicaties daarvan zowel voor de eigen staat als voor de internationale betrekkingen. Ze zet zich daarmee in navolging van auteurs als Pocock, Hirschman, Hont en anderen aftegen lineaire beschrijvingen van de ontwikkeling van de economische analyse, zoals bijvoorbeeld die van Schumpeter, wiens benadering impliceerde dat er aan een auteur als De Pinto niet meer dan een enkele regel hoefde te worden besteed.

Tegen deze achtergrond vond ik wel haar oordeel verwonderlijk dat De Pinto's ideeën over Europese samenwerking en economische taakverdeling in zijn essay over de 'handelsnijd' — waaraan zij relatief veel aandacht besteedt —, 'haaks stonden op zijn opvattingen over circulatie en krediet' (77). Sluit een dergelijk 'pacifistisch' (term van Wijler) geloof in de mogelijkheden van vreedzame economische samenwerking bij deze verdediger van geld en handel, nu juist niet precies aan bij Montesquieu's beroemde notie dat 'Le commerce adoucit les moeurs', en daarmee dus bij de nauwe samenhang tussen economische en politieke inzichten in het internationale debat in die tijd? (Zie ook Nijenhuis zelf over Montesquieu op pagina 92.)

Opmerkelijk vond ik ook de stelligheid waarmee ze zich, ondanks het doel van haar boek, aansluit bij de sceptis van haar leermeester Kossmann over de relevantie voor de Republiek van Pococks schets van het politiek-economische debat in de achttiende eeuw. Dat er inmiddels argumenten tegen Kossmann zijn ingebracht, vermeldt ze in een voetnoot (134 noot 61), maar ze gaat daar niet nader op in. 'Alles wijst er op dat de Hollander de vrije koop handelsrepubliek bleef beschouwen als zijn natuurlijke omgeving', schrijft ze, 'en dus behoefde hij zich ook niet druk te maken over de verschillen tussen een agrarische en een commerciële staat, noch zijn plaats te bepalen in een debat over de voor- en nadelen van grond- of geldeigendom' (97). Dat mag dan wel zo zijn, maar dat neemt nog niet weg dat Pococks schets wel een zinvol aanknopingspunt biedt ter verklaring bijvoorbeeld van een vaak als illustratie afgedrukte prent uit 1780 (Atlas van Stolck no. 4322), waarop een koopman zijn munten ter beschikking stelt aan lieden die kennelijk op het punt staan de grond te gaan bewerken en personen die hem willen overhalen zijn geld in effecten te beleggen verontwaardigd afwijst; of bijvoorbeeld ter verklaring van de oprichting in 1750 van een 'Genootschap van Liefhebbers van de Landbouw' in Amsterdam (of all places).

Ten slotte valt op dat de schrijfster kennelijk uitsluitend geïnteresseerd was in een confrontatie van De Pinto's werk met dat van tijdgenoten, en in het geheel niet met de (economisch-) historische werkelijkheid. Ze deelt bijvoorbeeld mee dat volgens De Pinto koophandel, visserij en kredietwezen de enige welvaartsbronnen van de Republiek waren (76) en dat het behoud van de Republiek afhangt van de specerijenhandel en de haringvisserij (77). Ze vindt het niet nodig de lezer er dan aan te herinneren, dat we inmiddels weten hoe belangrijk ook de gespecialiseerde Hollandse landbouw voor de welvaart van de Republiek is geweest, en dat de betekenis van de haringvisserij in de achttiende eeuw juist sterk achteruit ging. Ze vermeldt voorts bijvoorbeeld, dat volgens De Pinto staatsleningen, om diskrediet te voorkomen, nationaal moesten zijn (67). Ze wijst de lezer er dan niet op dat in de Republiek de grote schulden juist in hoofdzaak te danken waren aan gewestelijk krediet. En hoewel ze Dormans recente studie over de staatsschuld wel heeft geraadpleegd, attendeert ze er bij de vermelding van een plan van De Pinto om f 100 miljoen aan generaliteitsobligaties af te lossen (101) niet op, dat de generaliteitsschuld nooit hoger is geweest dan f65 miljoen en in de achttiende eeuw steeds verder is afgelost.

Belangrijker dan dit alles is echter dat haar proefschrift een boeiend boek is, dat door de verzorgde schrijfstijl bijzonder prettig leesbaar is. Het was bovendien een goede gedachte om het in de NEHA-reeks te publiceren. Dat bevordert het contact van economisch-historici met historici van de politieke en de ideeëngeschiedenis en dat kan alleen maar vruchtbaar zijn voor beide.

W. Fritschy

W. Otterspeer, *De wiekslag van hun geest. De Leidse universiteit in de negentiende eeuw* (Dissertatie Leiden 1992, Hollandse historische reeks XVIII; Den Haag: Stichting Hollandse historische reeks, 1992, xi + 588 blz., f99,50, ISBN 90 72627 09 1).

De negentiende- en twintigste-eeuwse geschiedenis van de Nederlandse universiteiten kent sinds kort veel belangstelling. De in 1992 gepubliceerde bundel portretten van rond de eeuwwisseling aan de Universiteit van Amsterdam verbonden hoogleraren (*Een brandpunt van geleerdheid*) en talloze andere studies vormen daarvan de vrucht. Ook de Leidse universiteit deelt in deze interesse. Dat is grotendeels het werk van de conservator van het Leidse academisch historisch museum. Willem Otterspeer, die ook in literaire kringen enige bekendheid geniet, redigeerde in de jaren 1980 twee bundels over de Leidse universitaire wetenschap (*Een universiteit herleeft*, 1984 en *Leiden Oriental Connections*, 1989), publiceerde een jubileumstudie over het Leidse Universiteits-Fonds (*Een welbestierd budget*, 1990), en schreef artikelen over onder meer de Studentenmaskerade, het enthousiasme van de Leidse professoren voor de Zuidafrikaanse Boeren, en de studentenorganisatie. Onlangs is hij gepromoveerd op een monumentaal uitgegeven, bijna zeshonderd bladzijden tellend proefschrift over de Leidse universiteit in de negentiende eeuw.

Het boek is ontsprongen aan de ambitie een integrale geschiedenis te schrijven. Aan elk van de drie belangrijkste universitaire groepen wordt dan ook uitvoerig aandacht besteed. In de eerste twee hoofdstukken staan de curatoren centraal. Otterspeer belicht er de samenstelling van het curatorium, het financieel beleid, de benoemingspolitiek, de verdeling van de colleges, en de historische van de verschillende universitaire instellingen en gebouwen. In de twee aan de hoogleraren gewijde hoofdstukken komen onder meer de wetenschappelijke bedrijvigheid, de verhouding met de curatoren en de studenten, de praktijk van het onderwijs, de politieke en religieuze opvattingen, en de onderlinge omgangsvormen aan bod. In de laatste twee hoofdstuk-